

RECENSIES

wat een Fransman in de Nederlandse geschiedenis belangrijk vindt, en wat hij daarin bewondert. Bewondering is het sleutelwoord. Cazaux staat in de oude epische traditie van Schiller en Motley. Hij bevestigt dat dit tijdvak uit onze geschiedenis de buitenlander nog altijd het sterkst boeit. Het is aan de Nederlandse historici, daaruit hun eigen gevolgtrekkingen te maken.

A.Th. van Deursen

Paul Dibon en Françoise Waquet, *Johannes Fredericus Gronovius. Pèlerin de la république des lettres. Recherches sur le voyage savant au XVIIe siècle* (Ecole pratique des hautes études IVe section, sciences historique et philologiques V, Hautes études médiévales et modernes LUI; Genève: Librairie Droz, 1984, ix+187 blz.).

Naar aanleiding van het verschijnen van het proefschrift van A. Frank-van Westrienen, *De Grootte Tour* (1983), is de vraag weer gesteld in hoeverre deze onderneming, gericht op voltooiing van de opvoeding, is te scheiden van de *peregrinatio academica*, bedoeld ter afronding van een wetenschappelijke vorming en reeds van oudere datum (zie bijvoorbeeld *TvG*, 97 (1984) 616-617). Mevrouw Frank maakt dit scherpe onderscheid wèl. W. Frijhoff ziet er daarentegen een 'schijnprobleem' in. Françoise Waquet meent van haar kant in de informatieve inleiding tot het hier te bespreken boek dat het verschil tussen de twee niet altijd met een 'netteté suffisante' is aangegeven. Maar juist in de door Gronovius op reis geschreven en nu hier gepubliceerde brieven is duidelijk te zien dat beide soorten reizen als het ware in één persoon in elkaar konden overgaan.

J.F. Gronovius (1611-1671), afkomstig uit Hamburg, was in het begin van de jaren dertig naar de Republiek gegaan om de gevolgen van de Dertigjarige Oorlog te ontlopen. Hij had zich reeds enige vermaardheid verworven met een uitgave van de correspondentie van I. Casaubon en contacten gelegd met vooraanstaande leden van de republiek der letteren toen hem de gelegenheid werd geboden als leraar een tweetal regentzootjes op hun 'grootte tour' te begeleiden. Daarin lag al de kiem van de latere moeilijkheden. Want Gronovius ging op reis om manuscripten te raadplegen en tevens om een doctoraat in de rechten te verwerven, dat wellicht in Frankrijk goedkoper was dan elders. Zijn contacten onderweg met geleerden zijn vooral na te gaan aan de hand van het eveneens afgedrukte *Album Amicorum*, door P. Dibon in de KB te Den Haag gevonden. De twee Amsterdamse pupillen Laurens en Steven Gerard, waarvan de oudste maar zes jaar jonger was dan de 28-jarige Gronovius zelf, vertrokken echter niet in de eerste plaats voor hun wetenschappelijke vorming, maar om 'weltgewand' te worden. Zij bekeken liever bezienswaardigheden, kochten fraaie kleren, reden op mooie paarden en bezochten de rijacademie in Angers, terwijl Laurens even een graad haalde in Orléans.

Gronovius moest hun vaak kostbare grillen dulden, schreef klagende brieven naar huis en trachtte met een zoet lijntje al te plotselinge veranderingen van het reisplan te voorkomen. Want niet iedereen kon, uit financiële overwegingen, de 'grootte tour' echt groot maken. De beide jonheeren Gerard wilden het graag en Gronovius zwichtte dus voor hun beslissing naar Italië te gaan. Van april 1639 tot januari 1642 reisden zij gezamenlijk via Engeland, Frankrijk, Italië, Zuid-Duitsland en Zwitserland door Europa. Ruim achttien maanden daarvan verbleven zij in Frankrijk en als zodanig volvoerden zij de klassieke tour: ook voor Gronovius was dat land het ideale terrein voor onderzoek en wetenschappelijk contact. Elders klaagde hij over vreemdelingenhaat (Engeland) en in Italië herhaaldelijk met grote insistentie over de onwil van talrijke bibliothecarissen hem toe te laten

tot hun manuscripten. Naast bovengenoemde zaken die we vonden in de 61 afgedrukte brieven, waarvan 18 uit Engeland, 28 uit Frankrijk, 5 uit Italië en 3 uit Zwitserland, valt bij lezing op dat de brieven schrijver maar zelden iets vermeldt over wat hij om zich heen zag. Zij gaan meestal over onenigheden in de geleerde wereld, waarover hij dan een standpunt inneemt. Ook bezorgt hij vrienden codices of verschaft tekstkritische informatie. Typisch voor de specifieke kijk van deze jonge geleerde is zijn reactie als hij voor het eerst de ruïnes van het klassieke Rome ziet. Er volgt geen beschrijving maar de mededeling dat het besef van de vergankelijkheid van alles op deze wereld hem de tranen in de ogen deed springen. Toch is hij ook wel eens tourist wanneer er geen peregrinatio-uitstapjes zijn te maken. Zo ziet hij in Duitsland het opgezette paard van Gustaaf Adolf en blijkt een scherpe blik te hebben op de situatie waarin de Duitse keizer zich bevindt.

De merendeels in het Latijn geschreven brieven vormen het hoofdbestanddeel van dit boek en zijn volgens de tekstkritische normen afgedrukt, voorzien van kort commentaar om personen of werken te identificeren. Hetzelfde is ook geschied met het al vermelde *Album*. Hierin en in de inleiding ziet men echter ook de, overigens legitieme, beperktheid van het doel van deze uitgave. Want wie waren nu al deze lieden waar Gronovius contact mee had? In Venetië bijvoorbeeld maakte hij kennis met leden van de *Accademia degli Incogniti*. G. Spini heeft ons echter recentelijk nog eens duidelijk gemaakt dat mensen als G.F. Loredan, M. Bisaccioni en A. Aprosio, die het *Album* van de keurig gereformeerde reiziger tekenden, in geloofszaken met grote belangstelling naar de protestantse wereld keken en zich zeer anticlericaal konden opstellen. Bovendien wisten zij in hun werken vrome uitlatingen af te wisselen met zeer libertijnse overtuigingen. De laatste twee hadden ook een turbulent leven in deze zin geleid. Men kan zich afvragen in hoeverre Gronovius hier iets van geweten heeft. Dat lijkt echter niet waarschijnlijk, want het contact zal wel kortstondig en conventioneel geweest zijn. Over dit soort achtergronden nu maakt de uitgave van deze brieven ons niets wijzer.

E.O.G. Haitsma Muijer

Maurice Aymard, ed., *Dutch Capitalism and World Capitalism. Capitalisme hollandais et capitalisme mondial* (Cambridge: Cambridge University Press, Paris: Edition de la Maison des Sciences de l'Homme, 1982, viii + 312 blz., £25,—, ISBN 0 521 23812 9).

Dit boven aangekondigd boek bevat de voordrachten die in 1976 op een conferentie te Parijs zijn gehouden en zes jaren later zijn gepubliceerd. Het boek vormt onderdeel van een reeks die het kapitalisme als een wereldsysteem wil onderzoeken. Ook zonder tijdsbepaling in de titel zal duidelijk zijn dat het over het Nederlandse kapitalisme in de zeventiende eeuw gaat; aan de twintigste eeuw is men in dit opzicht nog niet toe. De deelnemers aan de conferentie waren voornamelijk Fransen, Amerikanen en Nederlanders. Ook al zijn sommige bijdragen na negen jaar enigszins verouderd, het blijft een interessante bundel vanwege de bijdragen op zich, maar tevens om de na iedere sectie gehouden en hier weergegeven discussie. In het kader van het thema 'buitenlanders over Nederland' is dit een uniek moment omdat wij kunnen constateren dat wetenschap boven de landsgrenzen uitgaat en Nederlanders althans ten aanzien van het onderhavige thema hun partij meeblijven. De toezetting van het woord vooraf door Braudel en Wesseling getuigt daarvan; het is als met het buskruit dat weliswaar niet in Nederland werd uitgevonden maar waarvan men aldaar ten minste gehoord heeft. Het is mooi dit afwisselend in het Frans en Engels betoogd te zien. De dankbare kern van het boek vormt de bekende beschouwing van Wal-